

ელისაბედ ზარდიაშვილი

Elisabed Zardiashvili

*შოთა რუსთაველის სახელობის ქართული ლიტერატურის ინსტიტუტი
Shota Rustaveli Institute of Georgian Literature*

აკაკის დღემდე აკრძალული თხზულებები

(„ხმა“, „სიმართლე“, „ასის წლის ამბავი“)

Akaki's works Banned Until Today

(„Voice“, „Truth“, „The Centennnial Story“)

No author in Georgian literature has as many unpublished works as Akaki Tsereteli. The interaction of the poet with Tsarist censorship is a subject of special interest. There are hardly any pieces in Akaki's works of literature that is not affected by censorship: distorted, remade or even banned.

Recent studies of the poet's writings stored in the archives have brought a great deal of fresh and fascinating information to the poet's works and biography.

Among Akaki Tsereteli's works "rejected" by the Tsar's censorship and the Soviet conjuncture the paper analyzes three works: the poem "Voice", the journalistic letter "Truth" and the poem "The Centennial Story". As a result of the research, it has been established that they represent the same work of different genres. None of the above listed works were published during Tsereteli's lifetime. After the death of the poet, several stanzas of the poem "Voice" were printed without reference to the author, and also only the first painless chapter of the poem was printed, and "Truth" was not given the honor of being published even after the poet passed away. The question arises, what in these three essays so frightened both the tsarist censorship and the Soviet conjuncture.

In his writings, Akaki considers the century-long Russification policy that raged in Georgia as the cause of the national degeneration of Georgians. All these misfortunes that the annexation of Georgia to Russia brought up are described in these three pieces. The poet claims that Russians are ferociously fighting against religion with various methods, purposefully causing people to lose their faith; the nation does not understand the Russian-language liturgy

introduced in the church, no one can succeed without denying Georgian identity, the Georgian language is excluded from the seminary and students are forbidden to speak their native tongue. All this is necessary for Tsarism in order to quickly assimilate Georgia with Russia. The poet sadly concludes that if the Georgians were able to maintain their identity in the “Tatar era” is now lost. Such passages are found throughout all three of the works, thus it is no longer surprising that they were banned.

The themes and conclusions discussed in Akaki Tsereteli’s unknown literary works are relevant to this day, they resonate with modern times, and therefore their publication is essential.

საკვანძო სიტყვები: აკაკი წერეთელი, ცენზურა, აკრძალული თხზულებანი, „ასის წლის ამბავი“, არქივი.

Key words: Akaki Tsereteli, censorship, banned works, „The Centennial Story“, archive.

„ჩემს სიცოცხლეში, ცხადად თუ სიზმრად, ერთი რამ მაფრთხობდა ყველაზე მეტად და საფლავშიაც ქარ-ცეცხლად მიმყვება. მე ვამბობ „ცენზურაზე“. ვინც მომსწრე არ არის და არ გამოუცდია, იმას მარტო გაგონებით წარმოდგენაც არ შეუძლია მისი, თუ რა იყო წინეთ ის საოცარი ცენზურა“, – წერდა აკაკი 1908 წელს (1961, გვ. 335).

პოეტის ეს შეშფოთება უსაფუძვლო არ ყოფილა. ქართულ ლიტერატურაში არ არსებობს მწერალი, რომელსაც იმდენი გამოუქვეყნებელი მასალა დარჩენოდაც ცენზურის მიზეზით, რამდენიც აკაკი წერეთელს. იშვიათია მის შემოქმედებაში თხზულება, რომელსაც ცენზურის კალამი არ შეხებოდა: არ დაემახინჯებინა, ან საერთოდ არ აეკრძალა. საქართველოს უგვირგვინო მეფედ აღიარებული პოეტი ტრაგიკული პიროვნება იყო და ამ ტრაგიზმის ერთ მიზეზად საქართველოს მდგომარეობით გამოწვეულ სევდასა და არეულ ოჯახურ ურთიერთობებთან ერთად ცენზურაც სახელდება. ყველაზე მნიშ-

ვნელოვანი თხზულებები, რომლებშიც გაანალიზებული იყო მწვავე ეროვნულ-პოლიტიკური საკითხები ავტოკეფალური მოძრაობისა თუ რუსიფიკატორული მმართველობის შესახებ, სტატიების ციკლი ქართულ-სომხურ ურთიერთობებზე, პოეტის იუბილეს ამბების რეალური ჩანაწერები და ა.შ. პოეტის სიცოცხლეში ცენზურამ აკრძალა, შემდეგ საბჭოთა კონიუნქტურის მიზეზით, გამოცემათა მიღმა დარჩა და დღესაც არქივებშია საძიებელი. მათი რაოდენობა ძალიან დიდია. ჯერ კიდევ სიყმაწვილის ჟამს აკაკის ლექსები უკვე იწვევდა კეთილისმყოფელთა შეშფოთებას და ხელისუფლების გაღიზიანებას. მაგალითად, 1860 წლის აპრილში პოეტი პეტერბურგიდან დედას სწერს: „*მე და კერესელიძე როგორღაც ვერ მოვეწყვეთ. ლექსები წამიხდინა, თავისებურათ გადააკეთა...*“ (1963, გვ. 20). აკაკი გულისხმობს ლექსებს: „ნავი“, „ქართლის სალამი“, „შამილის სიზმარი“. ლექს „ქართლის სალამის“ ბოლო სტროფი: „*ჰხედავ რუსეთსა? რუსეთს შენს მხსნელსა?*“ – მკვლევართა უმრავლესობის მოსაზრებით, აკაკისეული არ არის და, სავარაუდოდ, ივანე კერესელიძეს უნდა მიემატებინა თხზულებისათვის, თუმცა „შამილის სიზმრის“ გამოქვეყნება რედაქტორმა ვერ მოახერხა ლექსის თავისუფალი შინაარსისა და სტილის გამო. მთელი თავისი სიცოცხლის განმავლობაში პოეტი იძულებული იყო ნაწერები შეეცვალა, სათქმელი შეერბილებინა, მიმართავდა ალეგორიას, ურთავდა მინაწერებს, ხშირად აერთიანებდა თხზულებებს ციკლებად: „ბოდვა“, „მიდებ-მოდება“, „ჭორი“, „ლაყობა“. ამით ცდილობდა, როგორმე ცენზურისთვის თვალი აეხვია და სათქმელი მკითხველამდე მიეტანა. მაგალითად, ლექს „ყიზილბაშურს“ გაუკეთა ქვესათაური „ველიჩკოდან“, „ქისას“ – არაკი კრილოვისა, „ახლანდელ პოლიტიკას“ – „რჩევა. გარდასული ამბავი. ეს ლექსი შახ-აბაზის დროს შეეხება...“ და ა.შ.

მიუხედავად ამისა, პოეტის ბევრი თხზულება საერთოდ არ გამოქვეყნებულა ან დამახინჯებულად დაისტამბა („ჩვენი მიხაკა“, „ცრუ მგოსანი“, „ახლანდელი პოლიტიკა“, „ხოლერა“, „მღვდელი და ექიმი“, „ხარაბუზა ღენერალს“, „წვერ-წვერა გამცემლიძესა“, „ქართველი ძეგლის წინ“, „მოთქმა“, „ვედრება“, „ხმა“, „სიმართლე“, „ასის წლის ამბავი“ და ა.შ.). „საისტორიო მოამბე“ სავსეა დოკუმენტებით, რომლებშიც საცენზურო კომიტეტს ხელისუფლებისგან ნაბრძანები აქვს, განსაკუთრებული მეთვალყურეობა დააწესოს აკაკი წერეთლის შემოქ-

მედებაზე, რათა „ვედრებისა“ თუ „ვორონცოვის“ მსგავსი თხზულებები არ გაიპაროს რომელიმე გამოცემაში.

საცენზურო კომიტეტი უარს ეუბნება პოეტს, როგორც სახელისუფლებო წრეებისთვის არასაიმედო პიროვნებას, ყოველკვირეულ გაზეთ „გზის“ გამოცემაზე. 1906 წლის იანვარში აკაკი პროლეტარული ჰიმნის, „ინტერნაციონალის“ თარგმნისა და „პატარა გაზეთში“ დაბეჭდვისთვის სისხლის სამართლის პასუხისგებაში მისცეს. მისი ბედი გაიზიარა რედაქტორმა კოტე მესხმა, ხოლო გაზეთი დახურეს. 1907 წლის 11 თებერვალს აკაკიმ გამოსცა ჟურნალ „ხუმარას“ ერთადერთი ნომერი, რადგან მასში განთავსებული მასალების გამო ხელისუფლებამ ჟურნალი მეორე დღესვე დახურა, აკაკი დააპატიმრა და მეტეხის ციხეში გამოკეტა. „ხუმარას“ დახურვის ძირითადი მიზეზი იყო აკაკის სატირული ლექსი „დიდყურაანთ ყროყინას“, რომელიც გაზეთის პირველ გვერდზე დაიბეჭდა გიგო ზაზიაშვილის კარიკატურასთან ერთად. მასზე გამოსახული იყო სახედარი გუბერნატორ რაუშ-ფონტრაუბენბერგის ტანსაცმლით.

ყველაზე მეტი გამოუქვეყნებელი მასალა აკაკის შემოქმედებაში 1900-იანი წლებიდან ფიქსირდება. ამ პერიოდში პოეტს უფრო მეტი გამწარება (სხვა სიტყვას ვერ ვუწოდებთ) ეტყობა. იგი თითქოს საკუთარ სიცოცხლესაც აღარაფრად აგდებს და გააფთრებული ებრძვის კალმით ცენზურასაც და ხელისუფლებასაც. აკაკის ბევრი თხზულება კი იკრძალება, მაგრამ პოეტი მაინც ახერხებს 1905 წლის რუსეთ-იაპონიის ომისა და 1905-06 წლებში გამძვინვარებული რეაქციის პირობებში დაბეჭდოს ზოგიერთი თხზულება, სახელდობრ: ორი სტატია „სიტყვის“ სახელწოდებით „რევოლუციური მოძრაობისა და მასში ხალხის მნიშვნელობის შესახებ“ („ივერია“, 1905, №186) და „მოწოდება ბრძოლაში ხალხთა შეკავშირებისათვის“ („ივერია“, 1905, №195), ასევე რევოლუციური ლექსები: „ნატვრა“ („მადლობა უფალს, მოვიდა წარღვნა...“) („ივერია“, 1905, №22), „ხანჯალს“ („ივერია“, 1905, №208), „ძირს“ („ძირს, მთავრობავ, უსამართლო!“ („ივერია“, 1905, №219), „კალმახელიძის საჩივარი“ („ივერია“, 1906, №4); სტატია „აღდგომა“ ლექსით „ვისი მადლობა, რისი მადლობა“ („ივერია“, 1906, №5), რომელშიც აკაკი დაუნდობლად ამათრახებს დასავლეთ საქართველოს თავად-აზნაურობის ნაწილს იმ მადლობისთვის, რომელიც მათ ხელისუფლებას გადაუხადეს რევოლუციის სისხლში ჩახშობისთვის.

ეს უმცირესი ნაწილია იმ დევნისა, რომელსაც აკაკი – ხელი-სუფლებისგან, ხოლო მისი შემოქმედება ცენზურისგან განიცდიდა. პოეტის შემოქმედების თანამედროვე კვლევებმა უამრავი აკრძალული მასალა გამოავლინა, რომელთა თემატიკა და დასკვნები დღემდე აქტუალურია, ისინი თანამედროვეობას ეხმიანება და მათ გამოქვეყნებას ყველა დროში ფასდაუდებელი მნიშვნელობა აქვს.

როგორც მეფის ცენზურის, ისე საბჭოთა კონიუნქტურის მიერ „დაწუნებული“ მასალებიდან ნაშრომში გაანალიზებულია აკაკის სამი ნაწარმოები: ლექსი „ხმა“, პუბლიცისტური წერილი „სიმართლე“ და პოემა „ასის წლის ამბავი“, რადგან ისინი სხვადასხვა ჟანრის ერთსა და იმავე თხზულებას წარმოადგენს.

1990 წლებში მკვლევარი ლევან ჭრელაშვილი არქივებში შეუდგა აკაკის ერთი ლექსის ძებნას. ამის მიზეზი გახდა 1916 წლის გაზეთ „მეგობარში“ (№94) ავტორის მითითების გარეშე გამოქვეყნებული ლექსი სათაურით „ხალხური“. მეცნიერს მკვლევრის ალლომ უკარნახა, რომ ლექსი აკაკის საკუთრება უნდა ყოფილიყო. იმ პერიოდის ეროვნულ მოღვაწეთა არქივებში ძებნამ შედეგი არ გამოიღო. მკვლევარმა საბოლოოდ ლექსს ხელნაწერთა ეროვნულ ცენტრში დაცულ კათოლიკოს-პატრიარქის, კირიონის ფონდში (№1459) მიაკვლია. ვინაიდან თხზულება ხელმოუწერელი იყო და ასლის სახით ინახებოდა, ბატონმა ლევან ჭრელაშვილმა იმუშავა აღნიშნული ლექსისა და პოეტის სიცოცხლის ბოლოდროინდელი ნაწერების მხატვრული ხერხებისა და იდეურ-შინაარსობრივი ურთიერთმიმართების საკითხებზე და ატრიბუციის გზით დაადგინა, რომ ეს ხელმოუწერელი ლექსი აკაკის ეკუთვნოდა.

ლექსის სავარაუდო თარიღია 1898-1899 წლები, რაც იმაზე მიუთითებს, რომ პოეტი აქტიურად იყო ჩაბმული იმ ავტოკეფალურ მოძრაობაში, რომელიც გაშლილი იყო საქართველოში 900-იან წლებში. ლექსი გამოქვეყნდა ჟურნალ „მნათობში“ 1992 წელს (№5-6).

„ხმა“ მნიშვნელოვანი შტრიხია აკაკის მემკვიდრეობის შესწავლის საქმეში, – წერს მეცნიერი, – იგი არალეგალური მუშაობის ფაქტს წარმოადგენს. ეს გარემოება მით უმეტეს მნიშვნელოვანი იყო იმ დროს – 1901 წელს, როცა ეკლესიის ავტოკეფალიისთვის ბრძოლა უშუალო ნაწილი იყო ეროვნულ-განმათავისუფლებელი ბრძოლისა...“ (ჭრელაშვილი, 1992, გვ. 159).

ლექსი „ხმა“ იმდენად მწვავე და მძაფრი ეროვნულ-პოლიტიკური ხასიათისა იყო, რომ იგი პოეტის სიცოცხლეში უავტორო ხელნაწერის სახით ვრცელდებოდა გარკვეულ საერო თუ სასულიერო წრეებში.

ლექსში აკაკი ანალიზებს რჯულისა და განათლების მდგომარეობას საქართველოს რუსეთთან შეერთების შემდეგ. თუ 1892 წელს შექმნილ თხზულებაში „ხოლერა“ ავტორი აქცენტს ქართველების სულიერ დაკნინებასა და უკეთურობებზე ამახვილებს, რის გამოც მათ უფალმა სასჯელად „ხოლერა“ მოუვლინა, „ხმაში“ ერის შეცდომები უკანა პლანზეა გადაწეული. ავტორი „ხოლერისგან“ იდეურად განსხვავებულ თხზულებას ქმნის და ქართველების ეროვნული გადაგვარების საფუძველს არა თვით ერში, არამედ სხვაგან დაედებს. ეს „სხვა“ არის რუსეთი. ავტორი ქართველების ყველა უკეთურობის გამომწვევ მიზეზს იმ ასწლიან რუსიფიკატორულ პოლიტიკაში ხედავს, რომელიც საქართველოში მძვინვარებდა. „ხმაში“ აკაკიმ უკვე მტერი ამხილა და მას შეუტია. თხზულებაში რუსი ჩინოვნიკების კონკრეტულმა გვარებმა (გერმოგენი და თეოფილაქტი) გაიჟღერა, რაც იმ დროს წარმოუდგენელი გაბედულება იყო.

რამ დააფრთხო ასე ცარიზმის ცენზურა? ლექსში ჩამოთვლილია ყველა ის უბედურება, რომლებიც საქართველოს რუსეთთან შეერთებით დაატყდა თავს. ავტორის აზრით, რუსები სხვადასხვა მეთოდით გააფთრებული ებრძვიან რჯულს, განზრახ უკარგავენ ხალხს რწმენას, ქართველი ვერ ეღირსება მღვდლობას, თუ არ უარყოფს ქართველობასა და ქართულ ენას; ეკლესიაში შემოღებული წირვა-ლოცვისა და გალობისა ხალხს არა ესმის რა, ამიტომ მღვდელმსახურებაც სრულად დამხობილია, სემინარიაში მოსწავლეებს დედა-ენას უკრძალავენ და ეს ყველაფერი ცარიზმს იმისთვის სჭირდება, რომ რაც შეიძლება სწრაფად მოხდეს საქართველოს ასიმილირება რუსეთთან. ქართველობამ რისი შენარჩუნებაც „თათრობის“ დროს შეძლო, ახლა ეცლება ხელიდან, – ასკვნის აკაკი.

ავტორის მოსაზრება ამ მდგომარეობიდან თავის დასაღწევად ლექსის რამდენიმე სტროფშია მოცემული:

თუ ძველად ჩემი გულისთვის
თავსაც კი სდებდა სამოწმოდ,

დღეს რაღად არის უგრძობლად,
აუღელვებლად და უხმოთ?..

აჰა, ეძიოს იმანაც
საერთო ამბოხებითა,
თუ არ იპოვნის, რაცა სურს
ღვთისმშობლის მეოხებითა.

„ხმის“ დასასრულს იმედიც გამოსჭვივის:

– არაო, – ბრძანა იესომ!
მას იხსნის თქვენი (ღვთისმშობელი – ე.წ.) ფარით
და წაღმაც დატრიალდება
ეგ წმინდა თითისტარიო.

„ხმასთან“ ერთად კათოლიკოს-პატრიარქ კირიონის არქივში მოპოვებულ იქნა სხვა უამრავი დოკუმენტი აკაკის ავტოკეფალისტებთან ურთიერთობის შესახებ. ამ მასალების სახით დღეს უკვე ხელთ გვაქვს ის მყარი და უტყუარი არგუმენტები, რომლებიც ადასტურებს, რომ აკაკი თავდაუზოგავად იბრძოდა ქართული ეკლესიის ავტოკეფალიის აღდგენისთვის. გარდა შემოქმედებითი საქმიანობისა, ხშირად ის პრაქტიკულ ნაბიჯებსაც დგამდა ეკლესიის პრობლემების მოსაგვარებლად. ამის დასტურია პოეტის წერილი კათოლიკოს კირიონის მდივნის – სოსო ჩიჯავაძისადმი, ინიციატივა ქართული ეკლესიის ავტოკეფალიის აღდგენისა რომის პაპთან უნიის გაფორმებით; ასევე, ეპისკოპოს ლეონიდეს 1914 წლის 13 თებერვლის წერილი თხოვნით, დაწეროს ლექსი ავტოკეფალიის აღდგენის თემაზე და ა.შ.

როგორც აღვნიშნეთ, ლექს „ხმის“ ასლს ხელმოწერა არა აქვს, ამიტომ ბ-მა ლევან ჭრელაშვილმა საკმაოდ დიდი დრო და ენერგია შეაღია ავტორობის დადგენას. თუმცა, 1990-იან წლებში „სიმართლე“ და „ასის წლის ამბავი“ მიკვლევული რომ ყოფილიყო, ლექსის ატრიბუციისთვის მოპოვებული არგუმენტები საჭირო აღარ იქნებოდა, რადგან „სიმართლის“ ავტოგრაფითაც მარტივად დადგინდებოდა, რომ ლექსი აკაკის ეკუთვნოდა: „ხმა“, „სიმართლე“ და „ასის წლის ამბავი“ სამი სხვადასხვა ჟანრის ერთი და იგივე თხზულებაა არა მარტო თემებისა და იდეის იგივეობით, არამედ ტექსტუალური პარალელებითაც.

„სიმართლის“ შექმნის ისტორია

„ხმა“ ჩვენს დრომდე გამოუქვეყნებელი დარჩა, თუმცა პოეტს მალე მიეცა მიზეზი ლექსის იდეების სხვა ფორმით გამოხატვისა.

1901 წელს შესრულდა საქართველოს რუსეთთან შეერთების 100 წლისთავი. ხელისუფლებამ მისი პომპეზურად აღნიშვნა გადაწყვიტა და 1898 წლიდან დაიწყო მზადება, მაგრამ მას ეს პომპეზურობა არ გამოუვიდა, რადგან ინტელიგენციისა და ხალხის გარკვეულმა ნაწილმა უარი თქვა ზეიმში მონაწილეობაზე.

„მე წინააღმდეგი ვარ ასეთი დღესასწაულის გადახდის, 40 წლის განმავლობაში მე სულ იმ აზრის ვიყავ, საქართველოს რუსეთის იმპერიასთან დაკავშირება იყო თვით ქართველი ერის სიკვდილი. 40 წლის განმავლობაში ამას ვფიქრობდი, ამას ვემსახურებოდი, ამას ვამბობდი როგორც სიტყვით, ისე კალმით...“ – ეს ილიას სიტყვებია, რომლებიც მან წარმოთქვა ერთ-ერთ შეკრებაზე. დოკუმენტი დაცულია ლიტერატურის მუზეუმის გამოუქვეყნებელი მასალების ფონდ-ში (№591-1-ბ).

აკაკი წერეთელმა აღნიშნულ ზეიმს ალაპი (ქელეხი) უწოდა ეკატერინე აბელიშვილისადმი გაგზავნილ ერთ აკრძალულ წერილში. „ზეიმის“ შემდეგ კი პოეტმა დაწერა ისეთი მწვავე ეროვნულ-პოლიტიკური ხასიათის სტატია „სიმართლე“, რომელიც ყველა ეპოქის ცენზურის მსხვერპლად იქცა და ჩვენს დრომდე დღის სინათლე არ ღირსებია (ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრი, აკაკის ფონდი, ავტოგრაფი №280, №283). ეს გასაკვირი არც უნდა იყოს, რადგან აკაკიმ რუსიფიკატორული პოლიტიკის ასწლიანი მწარე სიმართლე მოურიდეblად და მკვახედ პირში მიახალა ყველას – ერსაც, ბერსაც და მტერსაც.

სტატიამ ორი ეპოქის ცენზურა დააფრთხო. პოეტს არცერთ პუბლიცისტურ წერილში თავი არ მოუყრია ამდენი მწარე სიმართლისთვის. მან გამოცდილი პუბლიცისტის ალღოთი გააანალიზა საქართველოს ისტორიული წარსული, გმირები შეაქო, მოღალატეებს თავისი ადგილი მიუჩინა, ვრცლად განიხილა პეტრე პირველის, ეკატერინე მეორისა და სხვა მონარქების რეალური მიზნები როგორც კავკასიაში, ისე კონკრეტულად საქართველოში. გააანალიზა სოლომონისა და ერეკლეს ნაბიჯები რუსეთთან ურთიერთობაში და დაას-

კვნა, რომ ქართველი მეფეები სიტუაციის შესაბამისად მოიქცნენ, რომ მათ პოლიტიკურ გადაწყვეტილებებში შეცდომა არ დაუშვიათ, „კავშირი რუსთ ხელმწიფესთან“ ფატალური აუცილებლობა იყო. ფასდაუდებელ მნიშვნელობას ანიჭებს სტატიას მისი მეორე ნაწილი, რომელშიც ავტორი განიხილავს ეროვნული მეობის მატარებელ იმ სამ ძირითად ღირებულებას – რჯულს, განათლებას და სამსჯავროს – რომლებიც ქვეყანას გადაგვარებისა და განადგურებისგან იცავს. ეს არის აკაკის მიერ ნაანდერძევი პოლიტიკური ფორმულა: თუ მტერს სურს რომელიმე ქვეყნის „მშვიდობიანი“ გზით დამორჩილება, ის სხვადასხვა ხერხით აუცილებლად ანგრევს ერის სამ უმთავრეს ღირებულებას: რჯულს, განათლებასა და სამსჯავროს. ეს იმ პერიოდის საქართველოს პოლიტიკური ცხოვრების პრაქტიკამ დაადასტურა. ამ საკითხების გაანალიზების გამო წერილი „სიმართლე“ არა მხოლოდ საეტაპო, არამედ საპროგრამო თხზულებადაც შეიძლება ჩაითვალოს.

შეტევა რჯულზე – ასე შეიძლება დასათაურდეს აკაკის მიერ წერილის მეორე ნაწილში განხილული საკითხი. ავტორის აზრით, პირველი ღირებულება, რომელსაც ყველაზე დიდი მნიშვნელობა აქვს ხალხის სიმტკიცისა და სახელმწიფოებრიობის შენარჩუნებისათვის და რომელიც მტერს ყველაზე მეტად უშლის ხელს ერის დამორჩილებაში, არის რჯული. „ქართველობამ სარწმუნოებას შეუკავშირა ეროვნება, ერთი მეორეს შეუსისხლხორცა, ძველად ქართველი ჰნიშნავდა ქრისტიანს და ქრისტიანი ქართველს“, – წერს პოეტი სტატიაში. ეროვნების დასავიწყებლად ჯერ რჯული უნდა დაევიწყებინათ ხალხისთვის. რწმენის გასანადგურებლად რუსეთმა თავისი ვერაგული გეგმა ოსტატურად დააღაგა. ეს იყო ეკლესიის გაღარიბება, ანუ ქონების ჩამორთმევა, კათალიკოსის გადაყენება და რუსი ეგზარქოსის დანიშვნა, ქართული წირვა-ლოცვის აკრძალვა და „სლოვიანის“ შემოღება. ამან რომ სასურველი შედეგი ვერ გამოიღო, რუსები სხვა გზას დადგნენ. მათ იცოდნენ, რომ ქართველს ძალიან დიდი რიდი ჰქონდა ეკლესიის მიმართ. საჭირო იყო ამ რიდისა და მოკრძალების გაქრობა. ეს კი უნდა მომხდარიყო ეკლესიის შეურაცხყოფითა და მისი როლის გაუფასურება-გაუბრალოებით, რაც ხელს შეუწყობდა ერში რელიგიური გულგრილობისა და ნიჰილიზმის გაჩენას. ხელისუფლებამ ეკლესიების ძარცვას მიჰყო ხელი. ამან ხალხი გააოცა, „იმას ჰხედავდა, რაც თათრების შემოსევის დროს იშვიათი იყო

და სასწაულს ელოდა“, მაგრამ ამ ამბავს ნელ-ნელა შეეჩვია, „საყდარს ძალა არ ჰქონიაო“ და თვითონაც მიჰყო ხელი... აკაკი ასახელებს უამრავ სიწმინდეს, რომლებიც თავისი თვალთჳჭონია ნანახი სხვადასხვა ეკლესიაში, მაგრამ ისინი გაქრა, რადგან რუსებმა გაიტაცეს. ამ ფაქტს მრავალი მეცნიერის გამოკვლევა ადასტურებს (ნ. დურნოვო, ლ. კიკნაძე, ზ. ოქროპირიძე, საითიძე, ე. ბუბულაშვილი). აკაკი, ასევე, ვრცლად განიხილავს ავტოკეფალიასა და საეკლესიო პირებთან დაკავშირებულ პრობლემებს. იგი გმირობად აფასებს კირიონისა და ლეონიდეს მოღვაწეობას ქართული ეკლესიის დამოუკიდებლობის აღდგენის საქმეში. არ ინდობს იმ მოღალატე სასულიერო პირებს, რომელთა განდგომის შედეგად ავტოკეფალიისათვის ბრძოლის პირველი ეტაპი უშედეგოდ დასრულდა. წერილის ავტორი ასკვნის, რომ სწორედ ღალატის, შეურაცხყოფისა და ლაფის შესხმის შედეგად შეიღაბა ქართული ეკლესიის ავტორიტეტი, ხალხი გაგულგრილდა რჯულზე და, რაც მთავარია, შეჩერდა ავტოკეფალიისთვის ბრძოლის პროცესი.

რწმენასთან დაკავშირებული პრობლემების მიმოხილვის შემდეგ პოეტი ერის დამორჩილების მეორე გზის – სწავლა აღზრდის თემას ეხება. კოლონიურმა ხელისუფლებამ რჯულთან ერთად განათლების განადგურების გეგმაც შეიმუშავა. მან ახალი თაობის აღსაზრდელად ისეთი „ანტიპედაგოგიური მეთოდები“ შემოიღო, რომლებიც გრძნობა-გონებას „უხრწნიდა“ ახალგაზრდობას. რუსული ხელისუფლების მთავარ მიზანს წარმოადგენდა დედა ენის მოსპობა, წარსულის დავიწყება, იმის შეგონება, რომ რამდენიმე ათასი წლის განმავლობაში საქართველოს წარსული სიბნელისა და უბედურების მეტი არა ყოფილა რა და მხოლოდ გარუსებას შეუძლია ქვეყნის გამობრუნება. სასწავლებლებში „მუნჯური მეთოდის“ შემოღებას ქართველი პედაგოგები შეეწინააღმდეგნენ. ერთ-ერთ მათგანად აკაკი ასახელებს იაკობ გოგებაშვილს, რომლის გამძლეობასაც საარაკოდ მიიჩნევს ამ ბრძოლაში.

აკაკის წერილში მოჰყავს ციტატა დავით დადიანისადმი გაგზავნილი „ვასილ ოსიფოვიჩ ბებუთოვის“ წერილიდან, რომელშიც ავტორი ურჩევს ადრესატს, არ გააგზავნოს მეგრელი ახალგაზრდები საზღვარგარეთ სასწავლებლად, რადგან „ვირი რომ რაშად გადაიქცეს, თავს აღარავის გაახედნიებსო“. აკაკი აღნიშნავს, რომ ამ აზრის იყო

რუსობაც საქართველოს შესახებ. მას უვიცი და გაუნათლებელი ხელ-
ქვეითი სჭირდებოდა, რომელიც ადვილი დასამორჩილებელი და
სამართავი იქნებოდა...

დამუნჯებული მომჩივანი შეიძლება ეწოდოს სტატიაში განხი-
ლულ „ერის მოსასპობელ“ მესამე გზას. „სამართალწარმოებაში შე-
მოღებულ ყველა რეფორმას მხოლოდ გარუსების მიზანი ჰქონდა“,
– წერს აკაკი. რუსეთში მსაჯულს ხალხი ირჩევდა, საქართველოში
მთავრობა ნიშნავდა, რომ „სადავე არ გაეშვა ხელიდან“. ნაფიცი მსა-
ჯულებიც დანიშნულები იყვნენ და სამართლის წარმოებაც უცხო,
ხალხისათვის გაუგებარ ენაზე ხდებოდა. რუსულ ენაზე წარმოებულ-
მა სამართალმა „გააღარბა ხალხი და მიიყვანა იქამდე, რომ სამარ-
თალი აღარა სწამდა და უკუღმართობის მონა გახდა“. გარდა ამისა,
სხვა წვრილმანი სარბიელიც კი რუსებს ჰქონდათ დაკავებული. მათი
ერთადერთი მიზანი იყო ქართველების „გარუსება და გარუსება!!
მეტი არა ფერი!..“ – წერს პოეტი და ფრაზის ბოლო სიტყვა და-
ყოფითაც კი აქვს აქცენტირებული.

სტატიას ფასდაუდებელ ღირებულებას ანიჭებს იმ პერიოდის
მოვლენების არა მხოლოდ ღრმა და ობიექტური ანალიზი, არამედ
გამოსავლის, ანუ ერის გადარჩენის „რეცეპტის“ შეთავაზება. „სიმარ-
თლე“ სწორედ ის წერილია, რომელშიც აკაკიმ ჩამოაყალიბა სა-
ხელმწიფოთა შორის თანასწორობისა და ნებაყოფლობითი ურთი-
ერთობის, საქართველოს დამოუკიდებლობის ეტაპობრივი აღდგე-
ნისა და სხვა მნიშვნელოვანი იდეები, რომლებიც თანამედროვეობასაც
ეხმიანება.

წერილის ამ მცირე და შემოკლებული ანალიზითაც ნათელი
ხდება, რომ ცენზურა ასეთი სტატიის დაბეჭდვის უფლებას არ მის-
ცემდა. ეს სტანდარტული სიტუაცია იყო პოეტისთვის და ამიტომ მან
დაიწყო ფიქრი, თუ როგორ დასხლტომოდა ცენზურას კლანჭებიდან
და როგორ მიეტანა თავისი ნააზრევი მკითხველამდე.

„ასის წლის ამბავი“

თხზულება, რომელშიც პოეტი კიდევ ერთხელ შეეცადა ლექს
„ხმისა“ და სტატია „სიმართლის“ იდეების სრულ გადატანას, არის
პოემა „ასის წლის ამბავი“. თუმცა მანამდე... 1909 წელს პოეტი პარიზ-
შია და იქ წერს პოემა „ვორონცოვს“. აკაკი ნაცნობ ხერხს მიმართავს:

ტონს არბილებს, ვორონცოვის ქებითა და სხვა ხერხებით ცდილობს ცენზურის თვალის ახვევას, მაგრამ არ გამოსდის. „ვორონცოვს“ კინაღამ აკაკის „ჩემი ნაწერების“ II წიგნი შეეწირა. წიგნი კი გადარჩა, მაგრამ ცენზორმა მთლიანი პოემა გამოცემიდან ამოჭრა და კარგა ხანს დაკარგულადაც ითვლებოდა.

პოეტის პუბლიცისტიკის კვლევამ დაადასტურა, რომ აკაკი ცდილობს ლექსისა და სტატიის თემები სხვადასხვა წერილში მცირე დოზებით გადაანაწილოს. მაგალითად, 1911 წელს გაზეთ „თემში“ იბეჭდება აკაკის სტატია „ისე ჩვენი წარსულის გათვალისწინება“, რომელიც საკმაოდ მძაფრია ეროვნულ-პილიტიკური თვალსაზრისით, მაგრამ წერილის ერთი ადგილი – ვორონცოვის ქება – სრულად ამოვარდნილია საერთო კონტექსტიდან და არ ემთხვევა წერილის მიზანდასახულებას. ხელნაწერთა ეროვნულ ცენტრში სტატიის უცნობი ავტოგრაფის (№279) მიგნების შემდეგ ნათელი გახდა, რისთვის დასჭირდა აკაკის ვორონცოვის ქება. უცნობ ავტოგრაფში ვორონცოვის ნაცვლად რუსთაველის ქება და ბრძოლისკენ მოწოდებაა. ასე წერილი ვერ დაიბეჭდებოდა. ამ ხერხით კი პოეტმა ცენზურას თვალი აუხვია, სამაგიეროდ, საჭირო თემები მკითხველამდე მიიტანა... ცოტა ხანში აკაკი ისევ „სიმართლეს“ მიუბრუნდა და მისი გალექსვა გადაწყვიტა. როგორც ჩანს, პოეტი ვარაუდობდა, რომ პუბლიცისტური წერილის ზოგიერთი საკითხის მხატვრული ხერხებით შენიღბვას შეძლებდა და დაბეჭდვაც გაუადვილდებოდა, მაგრამ აკაკის ამ მცდელობამაც უშედეგოდ ჩაიარა. პოემა „ასის წლის ამზავმა“ სრული სახით ადრესატამდე ვერც პოეტის სიცოცხლეში და ვერც მისი გარდაცვალების შემდეგ ვერ მიაღწია. იგი პირველად დაიბეჭდა მხოლოდ 2001 წელს კრებულში „უცნობი აკაკი“ („უცნობი აკაკი“, 2001, გვ. 64, შემდგენელი ნანა ფრუიძე).

პოემის შემოქმედებითი იტორია შეისწავლა მკვლევარმა ჯულიეტა გაბოძემ და სხვადასხვა არგუმენტებზე დაყრდნობით თხზულება 1911-1912 წლებით დაათარიდა (წერეთელი, 2014, გვ. 567).

2001 წლამდე პოემის მხოლოდ რამდენიმე უმტკივნეულო სტროფი დაიბეჭდა. აკაკის თხუთმეტტომეულში კი ვერცერთი სტროფის შეტანა ვეღარ შეძლო იოსებ გრიშაშვილმა. ამის მიზეზი იგივე იყო, რაც „ხმისა“ და „სიმართლის“ შემთხვევაში. შეიძლება

ითქვას, რომ სამივე თხზულება იდენტურია მთავარი თემებისა და საკითხთა თანმიმდევრობის, ანუ მასალის განლაგების მიხედვითაც კი. უფრო მეტიც, სიმართლის ძირითადი საკითხები სიტყვა-სიტყვითაა გალექსილი და ისეა გადატანილი პოემაში. განსხვავება წერილსა და პოემას შორის ფორმასა და ტონში ვლინდება. ასევე, პოემას ემატება 1901 წლის („სიმართლის“ დაწერის) შემდეგ მომხდარი რამდენიმე ფაქტი, კერძოდ, რუსეთ-იაპონიის ომი და 1905-07 წლების რევოლუცია-რეაქცია. ტონში განსხვავებაც მხოლოდ შესავალს ეხება, სადაც პოეტი ოსტატურად დასცინის მეფე გიორგი XII-სა და რუსის ჯარს („ღორმუცელა გიორგი ცხენზე შეგოდრებულა, თითქოს ლოქო ეჭამოს, გამხიარულებულა... წინ მოუძღვის ამაყად რუსების ურდო ჯარებს...“). პოეტმა რუსებისგან მიღებული ჯილდო – მეფის ლურჯი სარტყელი – ქალაქის ჭორიკანა დედაკაცის – ტერ-შმოვანთ კეკელას საცვალს გაუთანაბრა („მთელი სამეფო გასცა მაგ ლურჯ სანახავზედა? მეხი კი დავაყარე იმ უტვინო თავზედა“.. შორს რალაზედ გარბოდა? ჩვენც გვცოდნოდა დღემდიო; გადვიჭრიდი ნიფხვის ტოტს და მე მივართმევდიო“).

ისევე როგორც „სიმართლეში“, აკაკი პოემაშიც ფართოდ ანალიზებს ეროვნული მეობის სამ ღირებულებას – რჯულს, განათლებასა და სამსჯავროს. აღნიშნულ თხზულებათა შეპირისპირებისას აშკარად ჩანს ის იდენტურობა, რომელიც ამ ორ ნაწარმოებს ახასიათებს. თუმცა პუბლიცისტური წერილისგან განსხვავებით „ასის წლის ამბავში“ პოეტმა დიდი ადგილი დაუთმო ანტირუსულ აჯანყებებს: კახეთის 1802 წლის, ქართლის მთიანეთის 1804 წლის, მთიულეთის 1804 წლის, კახეთის 1812 წლისას და ა.შ. განსაკუთრებით დრამატულად აღწერს იგი დასავლეთ საქართველოს 1819-20 წლების აჯანყებას, რომელიც სისხლში ჩაახრჩო ცარისტულმა რეჟიმმა. პოეტი რეალურ ფაქტებს ეყრდნობა („იმ დროს მოკლეს ქუთათელი, ტანჯეს, გვემეს გენათელი...“). 1820 წლის 4 მარტს აჯანყების ყველა მოთავე დააპატიმრეს, ივანე აბაშიძის გარდა, რომელიც აკაკის დედის მამა იყო. რუსებმა ის ვერ შეიპყრეს, გაქცევით უშველა თავს, მაგრამ მკვლელი მიუჩინეს და მაინც გაანადგურეს.

თანამედროვე ისტორიოგრაფიული გამოკვლევების მიხედვით დასტურდება, რომ ეს მოვლენები ზუსტად ისე განვითარდა, როგორც

აკაკი აღწერს პოემაში. რაც უნდა ბევრი ვისაუბროთ შემოქმედის ობიექტურობაზე, ფაქტია, აკაკი გულგრილი ვერ დარჩებოდა საკუთარი დედის „დაკარგული“ ბავშვობისა (ის სხვადასხვა ნათესავის კარზე გაიზარდა) და პაპის ღალატით სიკვდილის მიმართ. ზოგადად ერთად, კონკრეტულად, ალბათ, ამანაც განაპირობა პოემის ამ ადგილების დრამატული და მწვავე ტონი, რომელმაც გადაწყვიტა თხზულების ბედი. პოემის დაბეჭდვასთან დაკავშირებული პოეტის ოცნება ისევ ოცნებად დარჩა. ვერც „ასის წლის ამბავმა“ იხილა დღის სინათლე. მასში გაანალიზებულ ყველა მწვავე საკითხს რომ თავი დავანებოთ, როგორ მოახერხებდა აკაკი იმ თხზულების დაბეჭდვას, რომელშიც რუსეთ-იაპონიის ომში დამარცხებული რუსეთის შესახებ შემდეგი სიტყვები ეწერებოდა:

„ამოიძუა რუსებმა
და როგორც მხდალი გოშია,
ნაცემი, ნათათხანები
დაბრუნდა სამშობლოში“.

პოემის ბედს აკაკი წინასწარ გრძნობდა, რადგან ერთხელ აუდიტორიასთან მისი კითხვისას უთქვამს: ახლა ამ პოემას არ დაბეჭდავენ, შთამომავლობას დარჩესო...

ასე კი ბრძანა დიდმა მგოსანმა, მაგრამ კიდევ ერთხელ გაიბრძოლა და პოემა კვლავ გადააკეთა, იგი „რაჭა-ლეჩხუმის“ სახელს ამოაფარა, თუმცა ამაოდ. „უწყინარი“ ნაწილის მეტი ვერ დასტამბა...

აკაკის ამ სამ შედეგს არც მის სიცოცხლეში, არც საბჭოთა დროში არ ეწერა დაბეჭდვა. „ხმა“, „სიმართლე“ და „ასის წლის ამბავი“ მხოლოდ დღეს, ასი წლის შემდეგ გამოქვეყნდა...

გამოყენებული ლიტერატურა:

„უცნობი აკაკი“. (2001). თბილისი: თსუ გამომცემლობა.

ჭრელაშვილი, ლ. (1992). „ერთი უცნობი ლექსის ავტორის დადგენისთვის“, ჟ. „მნათობი“, 5-6, 159 გვ.

წერეთელი, ა. (1961). თხზულებათა სრული კრებული თხუთმეტ ტომად, ტ. XIV, თბილისი: „საბჭოთა საქართველო“.

- წერეთელი, ა. (1963). თხზულებათა სრული კრებული თხუთმეტ ტომად, ტ. XV, თბილისი: „საბჭოთა საქართველო“.
- წერეთელი, ა. (2014). თხზულებათა სრული კრებული ოც ტომად, ტ. IV, თბილისი: „საქართველოს მაცნე“.
- ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრი, აკაკის ფონდი, ავტოგრაფი 280, 283

References:

- Ch'relashvili, L. (1992). Erti utsnobi leksis avt'oris dadgenistvis, J. „Mnatobi“, 5-6, 159. [To determine the authorship of one unknown poem]. „Mnatobi“, 5-6, 159.
- Khelnats'erta ErovnuLi Tsent'ri, Ak'ak'is Pondi, Avtograpi 280, 283. [National Center of Manuscripts, Akaki's Foundation, autograph 280, 283].
- Tsereteli, A. (1961). Tkhzulebata sruli k'rebuli tkhutmet' t'omad, t', XIV, Tbilisi: „Sabchota Sakartvelo“. [A complete collection of works in fifteen volumes, Vol. XIV]. Tbilisi: „Sabchota Sakartvelo“.
- Tsereteli, A. (1963). Tkhzulebata Sruli K'rebuli Tkhutmet' T'omad, T', XV, Tbilisi: „Sabchota Sakartvelo“. [A complete collection of works in fifteen volumes, Vol. XV], Tbilisi: „Sabchota Sakartvelo“.
- Tsereteli, A. (2014). Tkhzulebata Sruli K'rebuli Ots' T'omad, T', IV, Tbilisi: „Sabchota Sakartvelo“. [A complete collection of works in twenty volumes, Vol. IV], Tbilisi: „Sakartvelos Matsne“.
- „Utsnobi Ak'ak'i“ (2001). [Unknown Akaki]. Tbilisi: „TSU Publishing House“.